

Z DOŚWIADCZEŃ DYDAKTYCZNYCH W REALIZACJI PRZEDMIOTU PODSTAWY NAUK POLITYCZNYCH

Na wstępie kilku słów wyjaśnienia wymaga sformułowanie powyższego tematu. Nie czując się kompetentnym w problematyce teorii dydaktyki szkoły wyższej, w tym również w teorii dydaktyki tzw. przedmiotów ideologicznych, nie stawiam sobie za cel podania teoretycznych refleksji nad procesem realizacji przedmiotu podstawy nauk politycznych. Pragnę jedynie podzielić się pewnymi uwagami odnośnie tej kwestii, wynikającymi z doświadczenia kilkuletniej pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole wyższej. Formułowanie określonych opinii o dydaktyce przedmiotu PNP utrudnia fakt nader skomnego aktualnie stanu badań w tym zakresie¹ oraz dokonująca się do tej pory ewolucja zasad i treści programu nauczania i założeń organizacyjno-metodycznych procesu dydaktycznego.

W niniejszej wypowiedzi pragnę ustosunkować się do kwestii celów, funkcji i miejsca przedmiotu PNP w systemie wychowawczym uczelni kształcącej nauczycieli oraz do zagadnienia skuteczności nauczania przedmiotu, wprowadzonego do programu studiów w 1964 r. w niektórych

ośrodkach akademickich w kraju — a od 1968 r. we wszystkich uczelniach wyższych zajęcia te realizowane są na III roku studiów w wymiarze 120 godzin (60 godzin wykładu i 60 godzin ćwiczeń) lub w wymiarze 90 godzin (45 godzin wykładu i 45 godzin ćwiczeń). Aktualnie obowiązujący program PNP z 1974 r. jest trzecim z kolei programem nauczania od chwili wprowadzenia tego przedmiotu do planu studiów².

Podstawy nauk politycznych — obok marksistowskiej ekonomii politycznej i wybranych zagadnień marksistowskiej filozofii i socjologii — stanowią teoretyczną podstawę systemu wychowawczego uczelni. Studenci III roku studiów, po zaliczeniu kursu z tych dwóch ostatnich przedmiotów, przyswajają sobie naukę o polityce, o władzy politycznej, jej organizacji i sposobie funkcjonowania, o współczesnych ruchach i doktrynach politycznych, o najważniejszych dziedzinach działalności państwa socjalistycznego w sferze ekonomicznej, socjalnej i zagranicznej. W realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego mamy więc do czynienia ze studentami dysponującymi pewną, stosunkowo szeroką wiedzą z zakresu marksistowskiej nauki o społeczeństwie. Interesującym zjawiskiem, rzutującym na przebieg realizacji programu PNP, jest fakt, iż zazwyczaj podstawowa część aktywu Socjalistycznego Związku Studentów Polskich rekrutuje się właśnie z III roku studiów. W warunkach naszej uczelni — kształcącej kadrę pedagogiczną — w sytuacji, kiedy przywiązuje się dużą wagę do upartyjnienia studentów, nabór kandydatów do partii dokonuje się również na III roku

¹ Istotne znaczenie dla omawianej problematyki posiada praca: E. E r a z m u s, H. S z c z e g ó ł a: *Zarys metodyki podstaw nauk politycznych*, Warszawa 1975. Wyniki badań nad dydaktyką PNP są publikowane również m. in. w czasopiśmie: „Studia Nauk Politycznych” (cyt. dalej SNP), „Dydaktyka Szkoły Wyższej”, „Życie Szkoły Wyższej” itp.

² Zob. *Ramowe programy nauczania podstaw nauk politycznych*, Warszawa 1971, oraz *Podstawy Nauk Politycznych (Program)*, Warszawa XI, 1974.

studiów. Ponadto z tego roku studiów rekrutuje się poważna część członków i aktywu studenckich kół naukowych. Usytuowanie przedmiotu PNP na wymienionym roku studiów posiada wiele zalet. Stwarza między innymi możliwość posługiwania się pewnymi kategoriami i pojęciami bez konieczności ich objaśniania i analizowania. Ma to pewne znaczenie z punktu widzenia wartości poznawczo-kształcących. Stwarza jednak określone trudności. Przede wszystkim stawia wysokie wymagania kadrze nauczającej i dydaktyce tego przedmiotu. Są to istotne momenty, których nie można nie uwzględnić w dyskusjach wokół problemu funkcji i miejsca przedmiotu PNP w systemie kształcenia i wychowania studentów — przyszłych nauczycieli.

Stąd nasuwa się wniosek, iż niezbędnym jest dostosowanie programu i treści nauczania tego przedmiotu do tzw. specyfiki studiów. Postulat ten wynika między innymi z faktu, iż w procesie ideowo-wychowawczego i dydaktycznego oddziaływania, studenci — przyszli nauczyciele — wychowawcy — wyraźnie różnią się od grupy słuchaczy np. uczelni technicznych, rolniczych itp. Różnicowania wymaga również realizacja programu na poszczególnych kierunkach studiów. To „dopasowywanie” zajęć z PNP do profilu stu-

diów nie oznacza wcale, że będzie realizowany oddzielny program PNP i istnieć będą „różne” marksistowskie teorie polityki; inne dla matematyków, inne dla fizyków, inne wreszcie dla filologów czy historyków. Obowiązujący obecnie program PNP umożliwi w większym stopniu aniżeli poprzednie programy nauczania tego przedmiotu³, uwzględnianie potrzeb danego kierunku i stopień przygotowania studentów z zakresu wiedzy społeczno-politycznej. Uwzględnienie np. specyfiki i potrzeb kierunku wychowanie techniczne czy fizyki może odbywać się w ramach realizacji obowiązującego programu, między innymi poprzez „rozbudowanie” zagadnień mających dla tego kierunku istotne znaczenie, np. problemu: rewolucja naukowo-techniczna a zagadnienie władzy politycznej, teorii „menageryzmu”, teorii społeczeństwa postindustrialnego itp.

Należy brać również pod uwagę stopień przygotowania studentów i różnorodność ich zainteresowań wiedzą społeczno-polityczną. Występują tu wyraźnie zróżnicowania pomiędzy studentami wspomnianego już kierunku wychowanie techniczne czy fizyki a studentami historii, filologii, pedagogiki, geografii itp. Ci ostatni dysponować będą znacznie większym zasobem wiedzy o zagadnieniach, które stanowią przedmiot Podstaw nauk politycznych. Prowadzący zajęcia może podjąć dwojakie działanie dydaktyczne⁴: albo dokonać selekcji materiału i skoncentrować się na tych problemach, które studentom danego kierunku są mniej znane, albo realizować całość treści programowych dostosowując jednak zakres i sposób omawiania poszczególnych tematów do stanu wiedzy słuchaczy i ich możliwości poznawczych. Dokonywanie pewnych zabiegów organizacyjno-metodycznych w procesie realizacji przedmiotu nie podważa wcale jednolitości, zwartości programu PNP oraz nie prowadzi do różnicowania celów i zadań tego przedmiotu. Te ostatnie ogólnie wyrażać się mają w działaniu polegającym na [...] „systematyzacji i rozbudowie wiedzy naukowej studenta w zakresie zjawisk i stosunków politycznych w ustroju soc-

3 Należy przypomnieć, że program PNP z 1971 r. występował w 3 wersjach: dla kierunków humanistycznych, technicznych i przyrodniczych. W środowisku akademickim poddawano go ostrej krytyce. Między innymi w uczelniach krakowskich (AGH, AR, WSP) formułowano opinie, iż niewątpliwie program ten pod względem merytorycznym jest dobry, ale konstrukcja jego budzi zastrzeżenia. Cechuje go pewna chaotyczność, powtórzenia, brak ciągu logicznego, co utrudnia w efekcie dostosowanie zajęć z PNP do specyfiki studiów. Zob. *Informacja i wnioski na temat zajęć z PNP w AGH i WSP*, [w:] *Materiały z Egzekutywy KD PZPR — Zwierzyniec*, Kraków 1971, s. 4.

4 Por. m. in. W. Waśniewski: *Problemy dydaktyki podstaw nauk politycznych*, Kraków 1974, s. 7 (na prawach rękopisu).

jalistycznym na tle porównawczym ze współczesnymi społeczeństwami rozwiniętych krajów kapitalistycznych i krajów rozwijających się, w kontekście działania praw materializmu dialektycznego i historycznego”⁵.

Do zadań przedmiotu należy więc dostarczenie studentom wiedzy, która ułatwiałaby im rozumienie zmian zachodzących w świecie, roli Polski w społeczności światowej, praw rządzących zjawiskami i procesami politycznymi. Zaś jej treść stanowić będą zagadnienia: władzy politycznej, mechanizmów jej funkcjonowania, metod podejmowania decyzji, sposobu ich praktycznego wdrażania, formy przejawiania się interesów klas i grup społecznych, walki klasowej na płaszczyźnie politycznej. Wykład PNP ma spełniać rolę i funkcję propedeutyki wychowania obywatelskiego, niezbędnego dla młodego pokolenia inteligencji polskiej⁶.

Miejsce i znaczenie przedmiotu PNP w systemie kształcenia i wychowania studentów — przyszłych nauczycieli i wychowawców — określają w pierwszym rzędzie przyszłe role społeczne, jakie pełnić będzie absolwent uczelni oraz wzrost

znaczenia wykształcenia z zakresu wiedzy społeczno-politycznej w życiu jednostki i społeczeństwa. Rozwój tego zjawiska jest determinowany między innymi następującymi czynnikami:

- 1) wzrastającą współcześnie rolą jednostki jako adresata oddziaływań ideologicznych i politycznych,
- 2) wzrostem zainteresowań w obecnym etapie rozwoju społeczeństwa socjalistycznego sprawami człowieka, jego pomyślności i wszechstronnego rozwoju,
- 3) wzmocnieniem walki ideologicznej wokół jednostki i jej wartości, przesunięciem płaszczyzny konfrontacji pomiędzy przeciwstawnymi systemami ideologiczno-us-trojowymi, to jest kapitalizmem a socjalizmem, na sprawy człowieka, jednostki itp.⁷.

Reprezentując pogląd o istotnej roli przedmiotu PNP w systemie kształcenia i wychowania studentów, a w szczególności w przygotowaniu ich do przyszłej pracy nauczycielskiej, należy dokonać konfrontacji tej opinii z odczuciami samej młodzieży studenckiej. Stąd pragnę wskazać, jak różnicuje się opinia środowiska studenckiego Wyższej Szkoły Pedagogicznej odnośnie przydatności tego przedmiotu nauczania, zawartości programowej, metod nauczania oraz wpływu wychowawczego na młodzież akademicką⁸. Z powierzchownej obserwacji odnosi się wrażenie, że środowisko studenckie nie jest jednolite w głoszeniu opinii o potrzebie istnienia, czy też zbędności w planie studiów przedmiotu PNP. Poglądy studentów nie mogą stanowić podstawy do podjęcia rozważań nad słusznością decyzji wprowadzenia tego przedmiotu, bowiem z punktu widzenia zadań dydaktyczno-wychowawczych Uczelni uznaje się ją powszechnie jako bezdyskusyjną. Niemniej jednak w działaniu pedagogicznym uświadomienie sobie faktu istnienia różnych nastawień i stopnia ich powszechności w środowisku akademickim w stosunku do przedmiotu PNP wydaje się niezbędne⁹. Dlatego w badaniach ankietowych pojawiało się pytanie, jaki pogląd reprezentują studenci w tej kwestii.

5 *Podstawy Nauk Politycznych. Podręcznik dla szkół wyższych*, Warszawa 1975, s. 5.

6 M. Sobolewski: *O stanie i perspektywach polskiej nauki o polityce*, SNP, nr 2, 1974, s. 31.

7 Tamże A. Bodnar: *Znaczenie przedmiotu „podstawy nauk politycznych” dla procesu wychowania studentów oraz rozwoju nauk politycznych jako dyscypliny naukowej*, nr 4, 1975, s. 21—22.

8 Zagadnienie relacji pomiędzy dydaktyką przedmiotu a wiedzą, zainteresowaniami i postawami społeczno-politycznymi studentów w opinii samej młodzieży studenckiej omówiono na podstawie wyników badań ankietowych z 1971 r. i 1976 r. Pierwsze zostały opracowane przez zespół socjologów AGH i objęto nimi — obok studentów WSP (267 osób) — również młodzież akademicką AGH i AR, zob. J. Bugiel, L. Haber, W. Kosoń: *Uczelnia a poglądy społeczno-polityczne studentów*. Kraków 1972, s. 64. Zaś badania z 1976 roku przeprowadził zespół socjologów WSP, którego pracami kierowała mgr E. Stawowy.

9 J. Zarzycka-Skrzypek: *Podstawy Nauk Politycznych w świetle opinii studentów*, SNP, nr 4, 1973, s. 202.

OCENA PRZYDATNOŚCI PRZEDMIOTU PNP
(według badań z 1971 r.)

Rok studiów	Stożeć przydatnořci					brak danych
	Bardzo potrzebne	potrzebne	potrzebne, ale nie w tej formie	nie-potrzebne	nie mam zdania	
I = 185	21,6	45,4	28,1	1,6	2,2	1,1
IV = 82	3,7	42,7	46,2	3,7	3,7	—

Podstawy nauk politycznych za przedmiot potrzebny w programie studiów uznało 95,1% studentów I roku studiów i 92,6% studentów IV roku studiów. Jedynie od 1,6% — 3,7% respondentów zanegowało ten przedmiot. Zastanawiającym jednak momentem jest duży procent wypowiedzi akceptujących przedmiot, ale wskazujący na potrzebę jego modyfikacji bądź w programie nauczania, bądź w metodach nauczania.

28,1% ankietowanych studentów I roku uważa go za potrzebny, ale stwierdza konieczność zmiany formy nauczania tego przedmiotu; zaś z IV r. studiów aż 46,2% badanych studentów reprezentuje to stanowisko. Częściowo można tłumaczyć je pewnym „niedostosowaniem” ówczesnego programu PNP do oczekiwań studentów. W formułowanych ocenach programu PNP środowisko studenckie nie prezentowało wówczas jednolitego poglądu.

Ponad połowa badanych studentów ocenia, że program PNP jest zgodny z ich zain-

interesowań młodzieży studenckiej. Studenci lat pierwszych w większym stopniu konstatują zgodność ich zainteresowań z programem niż studenci lat IV. Najczęstszym zarzutem w stosunku do programu PNP, jaki wysuwali studenci, jest jego „przehistoryzowanie”, „oderwanie od rzeczywistości”, nazbyt mała jego elastyczność, brak korelacji z innymi przedmiotami ideologicznymi, a nawet z przedmiotami kierunkowymi. Formułowano również zastrzeżenia pod adresem metod, sposobów nauczania i kadry nauczającej. W celu zorientowania się w opinii studentów na kwestię roli wykładowcy w procesie realizacji przedmiotu postawiono respondentom określone pytania.

Tabela 3

OCENA WYKŁADOWCÓW
PROWADZĄCYCH ZAJĘCIA Z PNP
(według badań z 1971 r.)

Czy wykładowcy PNP są Pana(i) zdaniem:	Rok studiów	
	I = 185	IV = 82
dobrze przygotowani do zajęć		
tak	27,0	67,1
nie	5,4	17,1
brak danych	7,6	15,8
szczerzy w podawaniu interpretacji faktów politycznych		
tak	79,5	40,2
nie	13,5	48,9
brak danych	7,0	10,9

Tabela 2

OCENA PROGRAMU PNP
(według badań z 1971 r.)

Czy program PNP jest zgodny z zainteresowaniami studentów	Rok studiów	
	I = 185	IV = 82
tak	60,5	57,3
nie	30,8	32,5
brak danych	8,7	10,2

teresowaniami, niemniej jednak około 31,7% badanych stwierdza braki programowe, wynikające z nieuwzględnienia za-

Większość ankietowanych pozytywnie oceniało stopień przygotowania pracowników naukowo-dydaktycznych do zajęć, w

mniej niż w stopniu ich szczerześć w interpretacji przekazywanych informacji o faktach, zjawiskach politycznych itp. Występuje przewaga opinii pozytywnych wśród studentów lat pierwszych w porównaniu z opiniami studentów lat czwartych. Na „liście” zastrzeżeń w stosunku do prowadzących zajęcia znajdują się następujące zarzuty: brak obiektywizmu w przekazywaniu i interpretowaniu informacji, małe zaangażowanie, „ucieczka od tematów trudnych”, nieciekawe formy zajęć itp.¹⁰ Stąd postulowano, aby podawane informacje były w pełni wiarygodne, nowe, aktualne. Zajęcia z PNP nie powinny dublować w serwisie informacji środków masowego przekazu. Należy częściej stosować metodę dyskusji jako formę zajęć. Stosunek młodzieży do PNP w wielu więc przypadkach był determinowany percepcją ich poziomu i sposobu realizacji.

Jak wskazują wyniki badań ankietowych z 1976 r. studenci nie reprezentują wyraźnie odmiennej opinii w kwestiach przydatności przedmiotu PNP w programie studiów w stosunku do opinii badanej młodzieży w 1971 r.

Tabela 4
OCENA PRZYDATNOŚCI PRZEDMIOTU PNP
(według badań z 1976 r.)

Rok studiów	Stopień przydatności				
	niezbędne	potrzebne	niepotrzebne	zupełnie niepotrzebne	nie mam zdania
III=225	28,8%	59,7%	4,9%	0,4%	6,2%

Również wysoko oceniano sposób realizacji przedmiotu, co obrazują dane zawarte w poniższej tabeli:

Tabela 5

Stopień oceny	wykład	ćwiczenia
	(wartości podano w %/%)	
5	31,5	26,2
4	35,8	35,8
3	21,2	24,3
2	2,2	6,2
brak odpowiedzi	9,3	7,5

Zwraca więc uwagę niewielki procent negatywnych ocen dydaktyki przedmiotu. Studenci wyrażali też opinię na temat zalet sposobu i metod realizacji PNP.

Tabela 6

OCENA ZALET SPOSOBU REALIZACJI PRZEDMIOTU PNP (według badań z 1976 r.)
(w %/%)

Rodzaj zalety	0 — sposób prowadzenia zajęć jest zrozumiały	1 — informacje podawane są w ciekawy sposób	2 — prowadzący potrafi nawiązać kontakt z większością studentów	0 + 1	0 + 2	1 + 2	0 + 1 + 2	zajęcia nie posiadają zalet	brak odpowiedzi
wykl.	37,6	6,6	5,6	7,1	3,5	0,9	11,9	11,1	18,0
ćw.	24,8	7,1	10,6	3,5	5,3	0,4	10,6	15,0	22,6

Natomiast na postawione pytanie *Czy wg Ciebie sposób prowadzenia zajęć posiada wady?* — respondenci odpowiedzieli następująco:

- nie posiada — 52,0%;
- posiada — 34,3%;
- brak odpowiedzi — 13,7%.

¹⁰ Por. też: J. Andrzejewska: *Szkola kształtuje świadomość narodu*, „Dookoła świata”, nr 43, dn. 24 X 1971, s. 3—4.

Do najczęściej stawianych przez studentów zastrzeżeń pod adresem dydaktyki przedmiotu i kadry nauczającej zaliczyć należy następujące zarzuty: stosowanie tradycyjnych metod nauczania, niekiedy nieciekawy sposób prowadzenia zajęć oraz zbyt ich zdaniem, „przeterezyzowanie” podawanych treści przedmiotu.

Studenci wypowiadali się także na temat funkcji i skuteczności nauczania tego

przedmiotu. PNP mając do spełnienia przede wszystkim funkcję natury ideowo-wychowawczej, interesującym byłoby ponadto uzyskanie rozeznania na ile studenci je akceptują i czy dostrzegają wpływ nauczania tego przedmiotu na kształtowanie swoich postaw i osobowości. W badaniach

nad zainteresowaniami i poglądami politycznymi młodzieży w 1971 r. postawiono pytanie: *Czy uczestnictwo w zajęciach przyczyniło się do wzbudzenia zainteresowań kwestiami społeczno-politycznymi w kraju i w świecie?*

Tabela 7

OCENA PNP JAKO CZYNNIKA ROZBUDZANIA ZAINTERESOWAŃ
KWESTIAMI SPOŁECZNO-POLITYCZNYMI W KRAJU I NA ŚWIECIE
(według badań z 1971 r.)

Rok studiów	Stopień oceny PNP pod względem rozbudzenia zainteresowań kwestiami społeczno-politycznymi (w %/%)					
	w kraju			w świecie		
	pozyt.	negat.	brak odp.	pozyt.	negat.	brak odp.
I = 185	76,8	17,8	5,4	70,1	15,7	14,2
II = 82	74,4	18,3	7,3	70,1	15,9	14,0

Zdecydowana większość badanych uważa, że przedmiot ten rozbudził w nich zainteresowania problemami społeczno-politycznymi kraju i świata. Nie ma też istotniejszej różnicy w poglądach pomiędzy badanymi I roku studiów a IV roku. W obydwu grupach odpowiedzi są zbliżone. Istniejące rozbieżności poglądów w środowisku studenckim na temat możliwości wychowawczego wpływu PNP na młodzież są stosunkowo niewielkie. Jedyne kilkanaście procent ankietowanych nie widzi żadnego związku pomiędzy swoimi zainteresowaniami a rolą przedmiotu w ich kształtowaniu. W badaniach z 1976 r. postawiono respondentom w sposób bardziej skonkretyzowany pytanie odnośnie funkcji przedmiotu, a mianowicie: *Jak oceniasz stopień przydatności wiedzy z PNP dla nauczyciela twojej specjalności?*

Tabela 3

Rok studiów	Stopień przydatności				
	nie- zbędna	po- trzebna	niepo- trzebna	zupełnie niepo- trzebna	nie mam zdania
III-225	24,3	50,9	16,4	1,8	6,6

W udzielonych odpowiedziach również tylko kilkanaście procent badanych nie

dostrzega przydatności tego przedmiotu w przygotowaniu ich do przyszłej pracy nauczycielsko-wychowawczej; zaś 75,2% ankietowanych akceptuje funkcję i rolę PNP w tym względzie.

Ponadto wyniki badań nie wykazują silniejszych zależności pomiędzy typem opinii o potrzebie nauczania PNP a płcią studentów, ich pochodzeniem społecznym i terytorialnym, miejscem zamieszkania w czasie studiów i aktywnością społeczno-polityczną.

Wyraźniej różnicuje opinie kierunek i rok studiów. Stąd na podstawie analizy wyników materiałów ankietowych można postawić tezę, że stosunek studentów do PNP nie jest zdeterminowany czynnikami spoza Uczelni (aczkolwiek interesującym byłoby zebranie opinii o przedmiocie w kontekście aktualnej sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju), ale zdecydowana większość młodzieży kształtuje swoją postawę wobec tego przedmiotu w oparciu o jego kształt programowy, sposób i metody realizacji oraz kwalifikacje pracowników naukowo-dydaktycznych. Upoważnia to do sformułowania wniosku o poważnych możliwościach wychowawczego i ideowego oddziaływania na młodzież w procesie nauczania PNP; zaś skuteczność realizacji zadań i funkcji przedmiotu uzależ-

nione są od metod i sposobów nauczania. Nakłada to na kadre nauczającą obowiązek stałego doskonalenia własnego warsztatu pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz doskonalenia założeń organizacyjno-metodycznych procesu nauczania PNP. Zapewne wymaga to stosowania w szer-

11 Zagadnienie to zostało szeroko omówione w pracy: *Środki dydaktyczne w nauczaniu Podstaw Nauk Politycznych*, pod red. H. Przybylskiego, Warszawa 1975.

szym stopniu nowoczesnych technik nauczania w procesie realizacji przedmiotu¹¹, ale godnym też rozważenia byłaby propozycja organizacji proseminariów, mających charakter zajęć fakultatywnych dla studentów lat trzecich i wyższych lat studiów. Zajęcia te, odpowiednio zaplanowane i skorelowane z działalnością Studenckiego Koła Nauk Politycznych, mogłyby stać się poważnym instrumentem aktywizującym i inspirującym aktywność społeczno-polityczną młodzieży studenckiej w Uczelni.